

JERONIMOV UTJECAJ
NA MARULIĆEV OPIS ČETVORICE EVANĐELISTA
U DJELU *DE HUMILITATE ET GLORIA CHRISTI*

Ivan Bodrožić

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
821.124(497.5).09 Marulić, M.
226.2/5 Hieronymus, sanctus
Izvorni znanstveni rad

Ivan Bodrožić
Katolički bogoslovni fakultet
S p l i t
ivbodroz@inet.hr

Uvod

U drugoj knjizi svog djela *De humilitate et gloria Christi* Marko Marulić na jednome mjestu objašnjava značenje i ulogu dvanaestorice apostola i sedamdesetdvojice učenika koje je Krist izabrao sebi za bliže suradnike, pomoćnike i poslanike. Njihov zbroj (72+12) objašnjava u ključu broja osam, premda prekoračuje osamdeset, označivši njime puninu nauka koji je po njima došao ljudima,¹ a potom se zaustavlja na razmatranju značenja likova četvorice evanđelista. I kako se ovaj tekst nalazi u *De humilitate* u onom dijelu koji je nazvan proročkim (*Liber propheticus*), a u kojem Splitsanin dovodi u vezu starozavjetna proročanstva s ostvarenjem u novozavjetnim spisima, tako Marulić polazi od tvrdnje da su i četvorica evanđelista predoznačena u starozavjetnim proročkim tekstovima: »Od tih učenika naći ćeš, budeš li tražio, i četvoricu evanđelista Krista, Gospodina našega, koji su davno bili nagoviješteni kod proroka.«² Kao dokaz kojim potkrjepljuje tu tvrdnju Marulić navodi dva starozavjetna teksta: prvi je iz proroka Ezekijela, koji opisuje viđenje četiriju bića s četiri lica (čovjek, lav, vol i orao), dok drugi opisuje viđenje četiri četveroprega proroka Zaharije.³

¹ O Marulićevoj tropologiji brojeva opširnije u I. B o d r o ž i ć, »Tropologija brojeva u Marulićevu djelu *De humilitate*«, *Colloquia Maruliana* XVII (2008), str. 221-245.

² M. M a r u l i ć, *De humilitate et gloria Christi*, priredio i preveo B. Glavičić, Književni krug, Split 1989, 192/539. I u nastavku teksta citate ću navoditi prema ovom izdanju, ali samo kao *De humilitate*.

³ Marulić rabi i redak iz Psalma: »Po zemlji razliježe se jeka, riječi sve do nakraj svijeta sežu« (19, 5), s time da se u samom izdanju Marulićeva teksta prijevod nešto malo razlikuje

Nakana je ovog rada detaljno analizirati spomenute tekstove, te potražiti moguća vrela i autore, napose ranokršćanske pisce, koji su mogli utjecati na oblikovanje Marulićevih objašnjenja vezanih uz likove četiriju evanđelista. Stoga će rad i biti podijeljen u dvije cjeline, od kojih će se u prvom poglavlju propitati tumačenje Ezekijelova teksta, a u drugome Zaharijina, nakon čega slijedi zaključak.

1. Četiri bića iz Ezekijelova proroštva

Temeljni tekst kojim se Marulić služi kad govori o četvorici evanđelista uzet je iz prvog poglavlja Ezekijelove knjige, u kojem prorok u viziji gleda četiri bića usred vihora i ognja što se približava sa sjevera:

Usred toga nešto kao četiri bića, obličjem slična čovjeku; svako od njih sa četiri obraza, u svakoga četiri krila. Noge im ravne, a stopala kao u teleta; sijevahu poput glatke mjedi. Ispod krila imahu na sve četiri strane ruke čovječje. I svako od njih četvero imaše svoj obraz i svoja krila. Krila im se spajahu jedno s drugim. Idući, ne okretahu se: svako se naprijed kretaše. I u sva četiri bijaše lice čovječje; u sva četiri zdesna lice lavlje; u sva četiri slijeva lice volujsko; i lice orlovske u sva četiri (*Ez 1, 5-10*).

1.1. Marulićevo tumačenje

Nakon tvrdnje kako su četiri evanđelista nagoviješteni kod proroka, Marulić kao dokaz navodi ovaj proročki tekst, kombinirajući međutim samo peti i deseti redak u sljedeći navod: »I u sredini nešto nalik na četiri živa bića... a njihovo lice – lice čovjeka, lice lava, lice junca i lice orla« (*Ez 1, 5-10*).⁴ Nakon te tvrdnje i dokaznog teksta, Marul se upušta u pojedinačnu i specifičnu identifikaciju svakog evanđelista, držeći da svaki od ova četiri lika predstavlja jednoga od njih:

Lice čovjeka bio je Matej koji je započeo svoje Evanđelje Kristovim čovječtvom. Lice lava koji riče u pustinji – Marko. »Ja sam – reče – glas onog koji viče u pustinji.« Lice junca – Luka koji započinje od Zaharijina svećeništva. Juncem se naime označava žrtva koju treba da prinese svećenik. Lice orla – Ivan koji, leteći više od ostalih, veli: »U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ.«⁵

od standardnoga biblijskog teksta: »Po cijeloj se zemlji raširio njihov glas i njihove riječi do nakraj svijeta.« Ovaj prijevod doslovno slijedi latinski tekst: *In omnem terram exivit sonus eorum et in fines orbis terrae verba eorum*, koji je u numeraciji psalama Vulgate kao *Ps 18*, a ne *19*. No u biti ovaj tekst nema osobite važnosti za naše istraživanje, u kojem želimo definirati moguće utjecaje i teološka vrela kojima se služio Splicićanin; samo mu je poslužio da dovede u vezu četiri četveroprega iz Zaharijina proroštva s četvoricom evanđelista, kako bi se potom upustio u komentar proročkog teksta.

⁴ *De humilitate*, 192/539.

⁵ *De humilitate*, 192/539.

Tako je Marulić svoju tvrdnju potkrijepio teološkim razlozima gdje je uočljivo da njegovo tumačenje polazi od prepoznatljive rečenice kojom evanđelisti započinju svoja evanđelja, što mu je glavni kriterij u njihovoj identifikaciji. A redci pojedinih evanđelja na koje se poziva su sljedeći: *Mt* 1, 1; *Mk* 1, 2-4; *Lk* 1, 5 (prvi redak nakon Proslova); *Iv* 1, 1.

1.2. Tumačenje u kršćanskoj starini

Odmah valja primijetiti i napomenuti da je upravo takvo poistovjećivanje evanđelista s likovima četiriju bića kakvim se koristi Marulić na osnovi teksta proroka Ezekijela, sačuvano i danas u kršćanskoj ikonografiji kao nešto uobičajeno. Vratimo li se međutim u teološka vrela prvih stoljeća, vidjet ćemo da nije bilo tako kod svih autora. Isto tako valja naglasiti da su oci uglavnom komentirali ova četiri lika ne prema knjizi proroka Ezekijela, nego prema knjizi Otkrivenja, no bitne stvari ostaju iste, jer se je pisac knjige Otkrivenja očito nadahnuo ovim starozavjetnim viđenjem. Nas ovdje u prvom redu zanimaju oci čija su djela utjecala na razvoj zapadne teologije, te kao takva mogla imati utjecaj i na katoličku teologiju, a time i na Marulića i njegove spoznaje.

1.2.1. Sveti Irenej

Od najstarijih kršćanskih vremena, točnije još od drugoga stoljeća, postoji pisani trag da kršćani u likovima čovjeka, lava, junca i orla vide simbole četvorice evanđelista. Prvo i vrlo dragocjeno svjedočanstvo dolazi od svetog Ireneja Lionskog, biskupa i mučenika, koji se je koncem drugoga stoljeća našao u situaciji da brani kanonsku vrijednost četiriju evanđelja, suprotstavljajući se energično marcionitima i gnosticima,⁶ te tvrdeći da su upravo četiri i samo četiri, te da ih ne može biti ni više ni manje, jer postoje i četiri strane svijeta i četiri glavna duha. Osim toga, tvrdi Irenej, Crkva je raširena po cijelom svijetu (čime aludira na četiri strane svijeta), a stup i temelj Crkve je Evanđelje i Duh života, iz čega zaključuje da, shodno tome, moraju biti i četiri stupa koja posvuda nadahnjuju besmrtnost i oživljuju ljude. Iz toga je bjelodano da je Tvorac Riječ, koji sjedi nad kerubima i sadrži sve, objavljen ljudima, dao četverostruko (*quadriforme*) evanđelje, koje je sadržano u jednom Duhu.⁷ Potom nastavlja:

⁶ Marcioniti su, naime, samo Lukino evanđelje držali autentičnim, dok su ostala tri odbacivali, a gnostici su u isto vrijeme, u 2. stoljeću, napisali velik broj svojih evanđelja, pa je Crkva morala reagirati zauzimajući jasan stav glede spisa koje je smatrala vjerodostojnim svjedočanstvima o Isusu Kristu. Trebalo je pokazati i povijesnu i vjersku vrijednost, a kriteriji su bili apostolicitet zajamčen crkvenom predajom i univerzalno korištenje u crkvenim zajednicama.

⁷ Usp. I r e n e j L i o n s k i, *Adversus haereses* 3, 11, 8 (latinski tekst korišten prema izdanju SC 211, Paris 1974). Irenejeva vizija ovisi i o poimanju njegova vremena u kojem

A kerubini su naime četveroliki, a likovi njihovi slike su rasporedbe Sina Božjega: prvo biće (*animal*), veli, slično je lavu (*simile leoni*), označavajući njegovu snagu (*efficabile*) i vlast (*principale*) i kraljevstvo (*regale*); drugo pak slično juncu (*simile vitulo*), žrtvenu i svećeničku uredbu označujući; treće pak s licem kao čovječjim (*habens faciem quasi humanam*), opisujući jasno njegov dolazak u ljudskom liku; četvrto je doista slično letećem orlu (*simile aquilae volanti*), označavajući milost Duha koji nadlijeće Crkvu. A i Evanđelja su sukladna ovome, u kojima je nastanjen Isus Krist. Jedno naime opisuje da je ono njegovo rođenje koje od Oca snažno, djelatno i slavno (*principalem et efficabilem et gloriosam generationem*), govoreći ovako: U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ; i: Po njemu je sve postalo i bez njega nije ništa postalo. Stoga je to Evanđelje puno svake nade: takva je osoba koju opisuje. Ono pak koje je po Luki, budući da je svećeničkog obilježja (*sacerdotalis characteris*), započelo je od Zaharije svećenika koji žrtvuje Bogu. Već naime utovljeni pripremaše se junac, koji se počeo klati poradi pronalaska mlađeg brata. Matej opisuje ono njegovo rođenje koje je po ljudskoj liniji (*secundum hominem*): Knjiga, veli, rođenja Isusa Krista, sina Davidova, sina Abrahamova; i također: Rođenje Isusa Krista bijaše tako. Ovo Evanđelje opisuje njegov ljudski lik (*humanae formae*): stoga je i u cijelom Evanđelju prikazan kao ponizan (*humiliter sentiens*) i kao blag čovjek (*mitis servatus est*). Marko je pak započeo od proročkog Duha koji dolazi ljudima iz visoka: Početak, veli, Evanđelja kako je napisano u proroka Izaije, pokazujući leteću i krilatu sliku (*volatilem et pennatam imaginem*) Evanđelja; stoga je učinio sažet i predskazujući nagovještaj: proročko je obilježje (*propheticus character*) ovdje.⁸

Ovaj Irenejev tekst značajan je stoga što je od njega nadalje cijela kršćanska predaja tumačila broj četiri kao simbol četvorice evanđelista i njihovih evanđelja. Međutim, u takav simbolizam ne bi morao biti nužno uključen i simbolizam četiriju bića, nego je broj četiri i bez toga mogao biti jednostavno tumačen tropološki u odnosu na njih. Ali kako svako od evanđelja ima svoje posebno obilježje koje odražava i izražava pojedine dimenzije Sina Božjega, predstavljene slikovito

promatra svijet kao plohu koja počiva na četiri stožerne točke. Crkva je u stvarnosti novi svijet koji se širi po cijeloj plohi svijeta (u to su vrijeme vjerovali da je svijet jedna ravna ploča koja počiva na četiri stupa), te kao što svijetu trebaju četiri stupa da ga podržavaju na četiri stožerne točke, tako, drži Irenej, i Crkva ima svoje četiri stožerne točke, a to su četiri evanđeoska spisa koja odražavaju isti duh.

⁸ I r e n e j L i o n s k i, *ibidem*. Irenej potom opravdava četverolikost evanđelja tvrdeći da kakva je rasporedba (*dispositio*) Sina Božjega, takav je i oblik bića, te je takvo obilježje evanđelja. Četverolika bića, četveroliko evanđelje i četverolika rasporedba Gospodinova. Stoga su dana i četiri saveza ljudskome rodu: jedan prije potopa Adamu, drugi poslije potopa Noi, treći je pak Mojsijevo zakonodavstvo, četvrti je onaj koji obnavlja čovjeka i uglavljuje sve, a taj je, po Evanđelju, onaj koji čovjeka uzdiže i na krilima nosi u nebesko kraljevstvo. Lionski biskup inzistira na četverolikosti evanđelja poradi marcionita koji su oko polovice 2. st. prihvaćali samo Lukino evanđelje.

likovima iz proročkih viđenja, tek je onda došlo do združenog simbolizma kojim su predstavljeni evanđelisti.

Druga je važna opservacija da se Irenej, spominjući četiri bića, ne poziva poput Marulića na tekst proroka Ezekijela, nego na odlomak iz Ivanova Otkrivenja:

U sredini prijestolja, oko prijestolja, četiri bića, sprijeda i straga puna očiju: prvo biće slično lavu, drugo biće slično juncu, treće biće s licem kao čovječjim, četvrto biće slično letećem orlu (4, 6-7).

Irenej, dakle, četiri bića nabraja redosljedom kojim su navedeni u Otkrivenju: lav, junac, čovjek i orao, što onda primjenjuje na evanđeliste u sljedećem poretku: Ivan, Luka, Matej i Marko. Opisujući četiri bića, Irenej također preuzima terminologiju Otkrivenja pa veleći da je prvo slično lavu, drugo juncu, treće čovjeku, četvrto orlu, rabi izraze kao i Otkrivenje: *Et animal primum simile leoni et secundum animal simile vitulo et tertium animal habens faciem quasi hominis et quartum animal simile aquilae volanti* (Otk 4, 7).⁹ Dakle, i poredak kojim Irenej nabraja bića i izrazi koje rabi odgovaraju knjizi Otkrivenja: *simile leoni, simile vitulo, faciem quasi hominis (humanam), simile aquilae volanti*. Ezekijel naprotiv ima nešto drukčiju varijantu: *Similitudo autem vultus eorum facies hominis et facies leonis a dextris ipsorum quattuor facies autem bovis a sinistris ipsorum quattuor et facies aquilae ipsorum quattuor* (»I u sva četiri bijaše lice čovječje; u sva četiri zdesna lice lavlje; u sva četiri slijeva lice volujsko; i lice orlovske u sva četiri« – Ez 1, 10), gdje je ključna riječ lice (*vultus*) koja nedostaje u tekstu iz Otkrivenja (osim kod čovjeka) i koje onda nema ni kod Ireneja. Osim toga, u teološkom smislu dosad nije utvrđen neki drugi konkretni teološki Irenejev utjecaj na Marulića, zbog čega bi se s pravom mogla dovesti u pitanje svaka izravna veza Irenejeva tumačenja s Marulićevim. Stoga bi se s dobrom dozom sigurnosti iz ove raščlambe moglo zaključiti da Irenej nije bio Marulićev izvor ni poticaj za tumačenje likova četvorice evanđelista.

Irenej je međutim zaslužan za teološku predaju glede tumačenja njihovih likova zato što je u citiranom djelu ponudio rješenje koje će potom potaknuti i ostale kršćanske teologe da bilo Ezekijelov tekst, bilo tekst Otkrivenja tumače u ključu spomenutog simbolizma, pa i onda kad se njihove sheme razlikuju od Irenejeve. Njegova logika povezivanja evanđelista i četiriju bića koja polazi od prvih redaka evanđeoskih tekstova uglavnom će biti prihvaćena, što ne znači da će svi autori imati zaključke identične njegovima. Naime, ne će svi na isti način u pojedinom liku (čovjek, lav, junac/vol, orao) vidjeti simbol istog evanđelista, nego će imati svoje teološke razloge na temelju kojih će povezivati i pripisivati pojedinom liku određenog evanđelista, o čemu će biti govora u nastavku rada.

⁹ Premda je Otkrivenje izvorno napisano grčkim jezikom, nama je to irelevantno, jer ovdje istražujemo Marulićev stav prema tekstovima, a on ih je čitao u latinskom prijevodu, bilo Ezekijela, bilo Otkrivenje. Isto tako i Irenejevo djelo *Adversus haereses* izvorno je nastalo na grčkom, ali je dosta rano postojao i latinski prijevod, koji se zapravo i sačuvao, tako da nije isključena teoretska mogućnost da je Maruliću to djelo moglo biti u rukama.

1.2.2. Viktorin Ptujski

Jedna druga shema tumačenja zasvjedočena je u zapadnoj teološkoj tradiciji u drugoj polovici 3. st. u spisima Viktorina Ptujskoga, koji je svoj život završio kao mučenik u vrijeme Dioklecijanova progona kršćana. U svojim komentarima Otkrivenja Viktorin, poput Ireneja, dovodi u vezu tekst iz *Otk* 4, 7 sa četvoricom evanđelista. Po njegovu mišljenju biće/životinja lavovskog lika predstavlja Marka, u kojem se čuje glas lava što riče u pustinji. Ljudski lik iznosi na vidjelo da Matej naviješta Marijin rod, od koje je Krist primio tijelo. Luka, dok opisuje svećeništvo Zaharije koji prinosi žrtvu za narod, poradi svećeništva i žrtve, samim opisom je uzeo sliku junca. Evanđelist Ivan, nakon što je uzeo krila slična orlovskima, žureći se u visine, raspravlja o Riječi.¹⁰

U nastavku tumačenja Viktorin preciznije argumentira svoje razloge, potkrjepljujući ih i nekim biblijskim tekstovima. Glavni kriterij kojim se vodi jest pomnije proučavanje načina na koji evanđelisti započinju svoja evanđelja, držeći da se već odatle može razaznati to razlikovanje njihove simbolike. Marko, koji ovako započinje: »Početak Evanđelja Isusa Krista, kao što je pisano u knjizi proroka Izaije: Glas viče u pustinji« (*Mk* 1, 3; *Iz* 40, 3), ima lik lava. Matej, koji piše: »Knjiga rodoslovlja Isusa Krista sina Davidova, sina Abrahamova« (*Mt* 1, 1), predstavljen je likom čovjeka. Luka, kod kojeg čitamo: »Bi svećenik imenom Zaharija iz razreda Abijina, a njegova žena od kćeri Aronovih« (*Lk* 1, 5), prikazan je likom junca. A Ivan, započinjući: »U početku bijaše Riječ, i Riječ bijaše kod Boga, i Bog bijaše Riječ« (*Iv* 1, 1), pokazuje sličnost orlu što leti.¹¹

U toj shemi prepoznajemo, dakle, i onu koju pronalazimo kod Marulića: Mateja predstavlja ljudski lik, Marka lav, Luku predstavlja junac, a Ivana orao. Osim podudarnosti između simboličkih likova i evanđelista, isti su i teološki razlozi kojima se vode i Viktorin i Marulić, po kojima pozornost treba usmjeriti na početne retke Evanđelja i iz toga izvući zaključak o tome koji lik predstavlja kojeg evanđelista.

Ali, premda se radi o temeljnoj sličnosti, postoje i neke dvojbe glede mogućeg Viktorinova utjecaja na Marulića. Prvo što nam ne dopušta govoriti o izravnom

¹⁰ Viktorin Ptujski, *Scholia in Apocalypsin*, PL 5, 324-325: *Animalia igitur quod differentia sunt vultus hanc habent rationem; simile leoni animal, Marcum designat, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur. Hominis autem figura enititur Matthaëus enuntiare nobis genus Mariae, unde carnem accepit Christus. Ergo dum enumerat ab Abraham usque ad David, et usque ad Joseph, tamquam de homine locutus est. Ideo praedicatio eius effigiem hominis ostendit. Lucas sacerdotium Zachariae offerentis hostiam pro populo, et apparentem sibi angelum dum enarrat, propter sacerdotium et hostiam, ipsa conscriptione vituli tulit imaginem. Joannes Evangelista aquilae similis assumptis pennis ad altiora festinans de Verbo Dei disputat.*

¹¹ Usp. Viktorin Ptujski, *Scholia in Apocalypsin*, PL 5, 325. Viktorin također dodaje kako svoje četverostruke sličnosti evanđelisti izražavaju ne samo po počecima svojih evanđelja nego da i sama Riječ Boga Oca svemogućega, koji je Sin njegov, Gospodin Isus Krist, nosi te slike u vrijeme svoga dolaska.

utjecaju, jest činjenica da Viktorin slijedi komentar Otkrivenja, a ne proroka Ezekijela. Isto tako Viktorinov je redosljed evanđelista drukčiji, premda se simbolizam podudara: Marko, Matej, Luka i Ivan, što znači da niz simbola glasi: lav, čovjek, junac i orao. Premda to može biti tek neznatan detalj, odstupanje je ipak značajno i zbog toga što ih tekst knjige Otkrivenja donosi u sljedećem rasporedu: lav, junac, čovjek i orao, te nije jasno zašto ih je Viktorin poredao nešto drukčije. Irenej je bio dosljedniji te je, preuzimajući tekst iz Otkrivenja, slijedio i njegov poredak.

Drugo što se mora imati u vidu jest da Viktorin u Marulićevo vrijeme nije bio osobito poznat autor, te je vjerojatnije da je veći utjecaj izvršio na svoje suvremenike i na naraštaje kršćana u razdoblju neposredno nakon svoje smrti, dakle u 4. i 5. stoljeću.

1.2.3. Aurelije Augustin

Napose valja spomenuti shemu koju je izradio sveti Augustin, premda se i ona razlikuje od Viktorinove, kao što se razlikuje i od drugih spomenutih. Značajna je jer se sam Augustin poziva na one koji su prije njega tumačili Pisma, te se on samo služi njihovim naukom koji mu se čini prihvatljivim, a potvrđuje također da je upoznat i s drukčijim tumačenjima, no opredjeljuje se za ono koje se njemu učinilo ispravnim. Augustin se nadalje ne smije zaobići jer je bio autor kojeg je Marul veoma dobro poznavao i koji je svojim teološkim spisima na njega izvršio izniman utjecaj, kao uostalom i na cijelu zapadnu teološku tradiciju. Augustin na jednome mjestu evanđeliste naziva četveroprezima Gospodnjim,¹² a isti pojam će rabiti i Marulić u *De humilitate*, o čemu će biti riječi u drugom dijelu članka. Međutim, u pogledu simbolizma četvorice evanđelista zapadna teološka tradicija, a s njom i Marul, nije slijedila Augustinovo tumačenje. Hiponski biskup, naime, koji glede simbolizam četvorice evanđelista ima sasvim drukčije tumačenje i od Irenejeva i od Viktorinova, uza sav svoj teološki značaj, ipak nije ponudio shemu koju bi katolička teologija prihvatila, kao što je bilo s onom koja je ne samo došla do Marulićeva vremena nego je prihvaćena sve do naših dana.

Dva su Hipončeva teološka spisa u kojima se upustio u raspravljanje o toj temi: *De consensu evangelistarum* i *Tractatus in Ioannis Evangelium*. U djelu *De consensu evangelistarum* Augustin se čak dvaput osvrće na simbolizam četiriju bića kojim se označavalo evanđeliste, dajući svoj pogled na mišljenja tumača Ivanove vizije iz Otkrivenja. Tako drži da je vjerojatnije kako su u pravu oni koji su likom lava predstavljali Mateja, likom čovjeka Marka, likom junca Luku, a likom orla Ivana, od onih koji su pripisivali lik čovjeka Mateju, orla Marku, lava Ivanu.¹³

¹² Usp. A. Augustin, *De consensu evangelistarum*, 1, 7, 10.

¹³ Usp. A. Augustin, *De cons. evang.*, 1, 6, 9.

Ta druga shema identična je Irenejevoj, ali nije sigurno je li Augustin mislio na Ireneja ili na koga drugog. No, u svakom slučaju, potvrđuje se da je i u Augustinovo vrijeme ta shema poznata kao jedna od mogućih.¹⁴

Augustin obrazlaže potom svoj stav kritizirajući shemu koja evanđelistima pripisuje pojedini lik polazeći od početnih redaka njihovih evanđelja. Hiponac procjenjuje da počiva na solidnijim temeljima postavka po kojoj se takvo poistovjećivanje vrši promatranjem evanđelja u sveukupnosti njihove teološke misli u odnosu na Gospodina Isusa. Stoga, po njemu, za ispravnu primjenu simbolizma na likove četvorice evanđelista treba promatrati kristološku bit evanđeoske poruke pojedinog evanđelja, a ne samo početke evanđelja. A gledajući cjelokupnu poruku prvog evanđelja, Matej najviše predstavlja Kristovu kraljevsku dimenziju, kojoj onda lav može biti simbol, jer je lav simbol snage i moći među životinjama poput kralja među ljudima. Nije neprimjereno takvu kraljevsku čast i moć pripisati Isusu jer je pripadao kraljevskom plemenu Judinu, što potkrjepljuje i tekstom iz knjige Otkrivenja gdje stoji: »Pobijedio je lav iz plemena Judina« (*Otk* 5, 5). Dok Luka i Ivan nisu sporni, već su, kao i kod ostalih autora, simbolizirani volom i orlom, dotle drži za Marka da on najbolje opisuje što je Krist kao čovjek činio, te je stoga označen likom čovjeka.¹⁵

U svom *Komentaruz Ivanovo evanđelje* Augustin, želeći predstaviti svojim vjernicima uzvišenost poruke Ivanova evanđelja, ističe kako je Ivan onaj koji leti visoko, da bi potom objasnio kako i prorok Ezekijel i Otkrivenje spominju četverostruko biće (*animal*), koje predstavlja četiri lika: čovjeka, junca, lava i orla. Potvrđujući ono što je napisao u *De consensu evangelistarum*, ostaje vjeran shemi po kojoj je Matej predstavljen likom lava, Luka likom vola, Marko ljudskim likom, a Ivan orlom.

Slijedeći prethodnike, Hiponac drži da lav predstavlja Mateja koji u svojem rodoslovlju prati Isusovu kraljevsku liniju iz sjemena Davidova. Luki, koji započinje od svećeništva Zaharije svećenika, sjećajući se da je on otac Ivana Krstitelja, pripisan je junac, jer je junac bio velika žrtva u svećeničkom žrtvovanju. Marku je pripisan čovjek, jer nije počeo ni od kraljevske moći ni od svećeništva, nego od čovjeka Krista. Svi oni nisu odstupali od zemaljskih stvarnosti, to jest od onoga što je na zemlji učinio Gospodin Isus, te su vrlo malo govorili o njegovu božanstvu, kao oni koji su s njim hodili po zemlji. Ostaje orao: on je Ivan, uzvišeni propovjednik, te motrilac svjetla unutarnjega i vječnoga nakon što je upro pogled u nj.¹⁶

Premda na svoj način teološki dobro potkrijepljena, zbog spomenutih razlika, teško da može biti Marulićevo vrelo.

¹⁴ Augustinov stav može se također vidjeti i u četvrtoj knjizi *De cons. evang.*, 4, 10, 11.

¹⁵ Usp. A. Augustin, *ibidem*.

¹⁶ Usp. A. Augustin, *In Ioann. comm.*, tractatus 36, 5. Augustin ovdje iznosi predaju po kojoj se u starini držalo da odrasli orlovi svoje mlade provjeravaju uzdižući ih u pandžama u zrak i okrećući ih prema suncu. One koji bi postojano motrili, priznavali bi svojim, a one koji bi zjenicom trzali, isti bi tren ispuštali iz pandža u smrt.

1.2.4. Simbolika evanđelista u sv. Jeronima

1.2.4.1. Usporedba Viktorina i Jeronima

Premda je Augustinu bilo jasno da se bitno podudaraju simbolizmi životinja kod proroka Ezekijela i u knjizi Otkrivenja, ipak je on svoj tekst u *De consensu* pisao kao komentar uz Otkrivenje, a ne uz Ezekijela. Stoga nam je naposljetku prijeći na autora i tekst koji je po svojoj prilici bio izvor našem Maruliću, te može dati zadovoljavajući odgovor na sva sporna pitanja glede utjecaja pojedinih autora.

Riječ je o svetom Jeronimu Dalmatincu, koji se zacijelo naslanja na tradiciju što ju je utemeljio Viktorin Ptujski. Kao prvo, pouzdano se zna da je Jeronim poznavao Viktorinova djela i njegov crkveno-teološki značaj. Međutim, sve što znamo o Viktorinu, poznato nam je iz spisa svetog Jeronima, koji se osim egzegetskim radom isticao i pisanjem djela iz crkvene povijesti.¹⁷

Viktorinov utjecaj na Jeronima glede simbolike četvorice evanđelista može se dokazati iz samoga teksta. Jeronimovo je tumačenje sljedeće:

Ova četiri evanđelja su nagoviještena (*praedicta*) mnogo prije, što pokazuje i Knjiga proroka Ezekijela, u kojoj prvo viđenje glasi ovako: »A po sredini je nešto nalik na četiri bića. Lik im bijaše ljudsko lice, i lice lava i lice junca i lice orla« (Ez 1, 5. 10). Prvi lik ljudski naznačuje Mateja koji je, takoreći, počeo pisati kao o čovjeku: »Knjiga rođenja Isusa Krista, sina Davidova, sina Abrahamova« (Mt 1, 1). Drugo lice označava Marka kod kojeg se čuje rika lava što riče u pustinji: »Glas onog koji viče u pustinji: poravnajte put Gospodnji, izravnite mu staze« (Mk 1, 3). Lik bika označava da je Luka počeo pisati počevši od Zaharije svećenika. Četvrti simbolizira Ivana Evanđelista koji je uzeo krila orlova i uzdižući se k visinama raspravlja o Riječi života.¹⁸

Sličnost između Viktorina i Jeronima više je nego očita, premda Viktorin tumači Otkrivenje, a Jeronim se poziva na proroka Ezekijela. Jeronim je očito preuzeo od Viktorina teološko obrazloženje da tumačenja simbolizma pojedinog evanđelista treba odrediti prema početnim redcima njihovih evanđelja, što i jedan i drugi tvrde izričito. Nadalje, osim što se pozivaju na iste evanđeoske tekstove, postoji i jedna rečenica koju je Jeronim gotovo doslovno preuzeo od ptujskog biskupa:

Viktorin	Jeronim
Ioannes Evangelista aquilae similis assumptis pennis ad altiora festinans de Verbo Dei disputat.	quarta Iohannem evangelistam qui assumptis pinnis aquilae et ad altiora festinans de Verbo Dei disputat

¹⁷ Usp. C. C u r t i, »Vittorino di Petovio«, u: *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, Marietti 1820, Genova-Milano 2008, 5682-5685.

¹⁸ J e r o n i m, *Commentaria in Matthaem*, Prologus, PL 26, 19. (Prijevod je moj. Postoji doduše i hrvatsko izdanje: *Tumačenje Matejeva Evanđelja*, Služba Božja, Makarska 1996., preveo, napisao uvod i bilješke Marijan Mandac.)

Da Jeronim nije bio originalan dajući vlastito tumačenje ovome mjestu, jasno veli u *Tumačenju Knjige proroka Ezekijela* tvrdeći da je glede usporedbe četvorice i evanđelista i navedenih životinja slijedio neke tumače: *Quidam quattuor Evangelia, quos nos quoque in prooemio commentariorum Matthaei secuti sumus, horum animalium putant nominibus designari* – »Neki, koje smo slijedili u Proslavu Tumačenja Matejeva evanđelja, misle da su četiri evanđelja naznačena imenima ovih životinja.«¹⁹ Tako iz njegova priznanja, a potom i iz sličnosti dvaju tekstova možemo sa sigurnošću tvrditi da je Jeronimov izvor Viktorin Ptujski.

1.2.4.2. Usporedba Jeronima i Marulića

Da bismo pokazali koji su bili Marulićevi izvori, neophodno je bilo pokazati sličnosti i razlike. Prva je značajna sličnost u tome što i jedan i drugi Dalmatinac tvrde da su evanđelisti proročki nagoviješteni u Starom zavjetu, premda svaki to potkrjepljuje na svoj način.

K tome se pridodaje druga sličnost: obojica se pozivaju na tekst proroka Ezekijela. I Jeronim i Marulić vele da su četvorica evanđelista proročki nagoviješteni, pozivajući se potom na Ezekijelovo viđenje.

Jeronim	Marulić
Haec igitur quattuor euangelia multo ante praedicta Hiezechielis quoque uolumen probat, in quo prima uisio ita contextitur	Ex discipulis his quatuor Christi Domini nostri, Evangelistas in prophetis olim significatos, si quaesieris, reperies. In Ezechielis habes in prima eius visione

Premda postoji, kako se vidi, razlika u izričaju (*in prophetis olim significatos / multo ante praedicta*), temeljne točke teološke nakane su identične: četiri životinje iz Ezekijelova viđenja slike su četvorice apostola, točnije njihov proročki nagovještaj.²⁰ Osim sličnosti u teološko-egzegetskoj postavci, gdje obojica obrazlažu svoje zaključke dvama spomenutim argumentima, postoje i druge sličnosti, u nastavku dokazivanja. Tako je na primjer razvidno da na isti način navode Ezekijelov tekst, kombinirajući peti i deseti redak prvog poglavlja, a izostavljajući ostatak. Postoje tek neznatne razlike koje, radi bolje usporedbe, predlažemo u sljedećoj tablici:

¹⁹ J e r o n i m, *Commentaria in Ezechielem*, PL 25, 021.

²⁰ Ne treba zaboraviti da je Marulić cijelu drugu knjigu *De humilitate* nazvao proročkom, te mu je Jeronimovo tumačenje dobro došlo u podudarnosti s ciljem koji želi ostvariti tražeći poveznice između starozavjetnih i novozavjetnih sadržaja.

Jeronim		Marulić
In Mattheum	In Ezechielem	De humilitate
<i>Et in medio sicut similitudo quattuor animalium, et vultus eorum facies hominis et facies leonis et facies vituli et facies aquilae.</i>	(Quidam quattuor Evangelia, quos nos quoque in prooemio commentariorum Matthaei secuti sumus, horum animalium putant nominibus designari:)	<i>Et in medio similitudo quattuor animalium... et vultus eorum facies hominis et facies leonis et facies vituli et facies aquilae.</i>
Prima hominis facies Matthaeum significat qui quasi de homine exorsus est scribere: <i>Liber generationis Iesu Christi filii David filii Abraham (Mt 1, 1)</i> ;	Matthaei, quod quasi hominem descriperit: <i>Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abraham.</i>	Facies hominis Mattheus fuit, qui ab humanitate Christi exorsus est Evangelium.
secunda Marcum in quo vox leonis in heremo rugientis auditur: <i>Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas eius (Iz 40, 3; Mk 1, 3)</i> ;	Leonis, ad Marcum referunt: Initium Evangelii Iesu Christi Filii Dei, sicut scriptum est in Isaia propheta: <i>Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini: rectas facite semitas eius (Iz 40, 3).</i>	Facies leonis in deserto rugientis Marcus. <i>Ego vox – inquit – clamantis in deserto.</i>
tertia vituli quae evangelistam Lucam a Zacharia sacerdote sumpsisse initium praefigurat (usp. <i>Lk 1, 5</i>);	Vituli, ad Lucae Evangelium, quod a Zachariae incipit sacerdotio.	Facies vituli Lucas, a sacerdotio Zachariae incipiens. Per vitulum enim sacrificium a sacerdote offerendum designatur.
quarta Iohannem evangelistam qui adsumptis pinnis aquilae et ad altiora festinans de Verbo Dei disputat (usp. <i>Iv 1, 1</i>).	Aquilae, ad Ioannis exordium, qui ad excelsum evolans coepit: <i>In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.</i>	Facies aquilae Ioannes, qui caeteris altius volans: <i>In principio erat Verbum, inquit, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.</i>

Kao treće, i jedan i drugi, pripisujući pojedinom evanđelistu njegov simbol, polaze od pravila da valja promatrati početak njegova evanđelja, što je Augustin kritizirao i odbio kao kriterij, držeći da treba promatrati evanđeosku poruku u cjelini. Ne samo da je shema ista nego su isti i argumenti, iz čega se, nesumnjivo, izvodi zaključak kako je Marulić u poimanju likova četvorice evanđelista slijedio Jeronima, služeći se istim biblijskim tekstovima, teološkim motivacijama i naznakama. Nije tako postupio samo Marul nego i cijela crkvena predaja; Jeronimovo se tumačenje i danas primjenjuje u teologiji i u ikonografiji.

1.2.5. Ostale poznate sheme

1.2.5.1. Pseudo-Atanazije

Premda navedeni tekstovi već potvrđuju kako je Marulićev izvor Jeronim, koji se služi Viktorinovom egzegezom, ipak je radi cjelovitosti prikaza naše teme korisno spomenuti i neke druge sheme iz ranog kršćanstva.

Na kršćanskom istoku je, naime, postojala Pseudo-Atanazijeva shema, prema kojoj je Mateju pripisan lik čovjeka, Luki lava, Marku junca i Ivanu orla.²¹ Postavka ovog autora, doduše, ni u tumačenju ni u teološkim motivacijama nema nikakve sličnosti s Marulom. A kad se potom uzme u obzir da on nije mogao imati osobitog utjecaja na latinsku teološku tradiciju, pogotovo ne u Marulićevo vrijeme, onda je jasno da je za naše istraživanje zanemariva.

1.2.5.2. Nepoznati autor

Jedan nepoznati autor s konca 8. ili iz 9. stoljeća u *Tumačenju Otkrivenja* svjedoči o postojanju još jedne sheme, koju on doduše odbija držeći se Jeronimove.²² Jasno daje do znanja da poznaje različita tumačenja likova četvorice evanđelista, to jest da nisu svi autori na jednak način obrazlagali njihov simbolizam. Pozivajući se potom na one starije (*sed ab antiquioribus nobis traditum est*), drži da je Marko simboliziran lavom, Luka juncem, Matej likom čovjeka i Ivan likom orla. Osim toga, nabraja i razloge takvoj identifikaciji: Marko započinje svoje evanđelje spomenom pustinje, Luka kreće od židovskog svećeništva, Matej od čovjeka, to jest od Kristova rođenja, a Ivan pak od božanstva Kristova.²³

Zanimljivo je, međutim, da potom dodaje kako neki, slijedeći drugi raspored, Mateju pripisuju lik lava, Marku vola, Luki ljudski lik, a Ivanu orlovski. Potom slijede obrazloženja koja se dobrim dijelom podudaraju s Augustinovim tumačenjima, pogotovo u odnosu na Matejev simbolizam, te bi se dalo pomisliti da se onaj tko je ponudio ova tumačenja, oslanjao na njegove misli. Ali zamjena simbolizma između Luke i Marka to nam ne dopušta.²⁴

U svakom slučaju, ovaj tekst je značajan iz dva razloga: prvo, jer potvrđuje postojanje i jedne takve sheme, koja je odbačena, te je pretpostaviti da je sigurno

²¹ Usp. P s e u d o – A t a n a z i j e, PG 28, 431.

²² Radi se o autoru djela *Expositio in Apocalypsin* za kojega se pretpostavlja da je bio benediktinac, imenom Berengaud, te da je živio vjerojatno nakon godine 774. Autorstvo ovog spisa u starini se pripisivalo mnogima, od Ambrozija i Jeronima, do Augustina i Grgura Velikog, no znanstvenom kritikom se utvrdilo da je očito iz kasnijeg razdoblja, to jest da nije nastao prije godine 774.

²³ Usp. Auctor incertus, *Expositio in Apocalypsin*, PL 17, 802.

²⁴ Usp. *ibidem*.

mlađa od one na koju se sam autor poziva, a koja se podudara s Jeronimovom. Značenje ovog teksta je i u tome što pokazuje da se već u 8./9. stoljeću nametnula Jeronimova shema, a ne primjerice Augustinova.

2. Evanđelisti kao četveroprezi

Drugi proročki argument koji se tiče Marulićeva poimanja evanđelista, polazi od teksta proroka Zaharije: »I podigoh oči i vidjeh: gle, četvera bojna kola izlaze između dviju gora; a gore bijahu od mjedi. U prvim kolima bijahu riđi konji; u drugim kolima crni konji; u trećim kolima bijeli konji, a u četvrtim kolima konji šareni« (*Zah 6, 1-3*).

2.1. Evanđelisti kao četveroprezi u *De humilitate*

Druga metafora koju Marulić rabi za evanđeliste jest slika četveroprega, pri čemu se izričito poziva na *Zah 6, 1* sl. Marulić veli ovako:

Oni su ona četiri četveroprega što ih je Zaharija vidio da izlaze između dvije gore, Staroga i Novoga zakona, i da ih raznobojni konji vuku na suprotne strane: jedne na sjever, druge na jug, ali se najsnažniji od njih rastrkuju po cijeloj zemlji. O njima se pak veli: »Po cijeloj zemlji raširio se njihov glas, i njihove riječi do nakraj svijeta.« Posvuda se naime raširilo Evanđelje po apostolima i apostolskim ljudima. Od tih su pak jedni bili riđi zbog svoga mučeništva, drugi crni – tumačeći tamna mjesta u Pismima, treći bijeli – zavjetujući se na čudorednu čistoću, a četvrti šareni – obdareni raznolikošću duhovnih dobara. A oni su zaista bili najsnažniji jer ih je Gospodin prve izabrao za apostolsko djelovanje da se smjelo i neustrašivo bore protiv zabluda za istinu i da se ne boje mača svojih progonitelja jer će za svoju smrt odnijeti nagradu besmrtnog života.²⁵

Slika koju Marul rabi da bi označio evanđeliste veoma je upečatljiva, te potiče na daljnje istraživanje, kojim bi trebalo ustanoviti je li ona dio Splicićaninove samostalne egzegeze ili potječe od kojeg vjerodostojnog autoriteta iz kršćanske starine. U svakom slučaju, u latinskoj kršćanskoj literaturi četveropreg je relativno neuobičajena metafora za evanđeliste.

²⁵ *De humilitate*, str. 192-3/539-540.

2.2. Evanđelisti kao četveroprezi u Augustinovu tumačenju

Jedan od onih koji je primijenio sliku četveroprega govoreći o četvorici evanđelista bio je sveti Augustin, u djelu *De consensu evangelistarum*, gdje kaže kako su oni sveti četveropreg koji nosi Gospodina po svem svijetu, podlažući se svome slatkom jarmu i lakom bremenu.²⁶ Očito je na temelju broja četiri slika četveroprega ušla u teološka tumačenja. No začuđuje ipak da je Augustin nije koristio i češće, jer se on rado u svojim propovijedima puku Božjemu koristio simboličnim izrazima, a redovito je i broj četiri tumačio simbolično u odnosu na evanđeliste.

Ako bismo na temelju ovog pojma pretpostavili Augustina kao Marulićev izvor, morali bismo objasniti kako to da im se ne podudara shema četiriju likova i evanđelista, pogotovo što Augustin izraz koristi neposredno nakon govora o simboličnim četiriju likova. Isto tako, uspoređujući Augustinov i Marulićev izričaj, uočljivo je da se Augustin ne poziva ni na jedan drugi svetopisamski tekst, dok Marulić ovaj izraz jasno dovodi u vezu s tekstom iz Knjige proroka Zaharije. Augustin ne ulazi ni u tumačenje boje konja, koji za Marula imaju određenu simboliku (mučeništvo, čistoća...).

Stoga je zaključak da je Augustin ovaj pojam rabio jednostavno na temelju simbolizma broja četiri, dok je kod Marulića motiviran i biblijskim tekstom, obogaćen i određenim teološkim tumačenjem boje konja.

2.3. Evanđelisti kao četveroprezi u Jeronima

Od svih autora kršćanske starine dostupnih ovom istraživanju, sveti je Jeronim autor koji je najviše rabio pojam četveropreg, doduše, najčešće u komentarima na starozavjetne tekstove u njegovu doslovnom značenju bojnih kola s četiri konja, no nije prezao ni od simboličkog tumačenja prema kojem su četveroprezi predstavljali četvoricu evanđelista. Dodatno je uočljivo da je Jeronim komentirao, i to nekoliko puta, nudeći opsežno tumačenje, i spomenuti tekst iz proroka Zaharije.

Istina je da se i Jeronim poziva na tumačenja nekog autora koja je čitao (*legi in cuiusdam volumine*), ali se ne zna na koga točno upućuje. Što se tiče Zaharijina teksta, Jeronim je sklon prihvatiti alegorijsko tumačenje prema kojem četiri četveroprega, svaki s različitom vrstom, to jest bojom konja, predstavljaju četiri evanđelja, a konji predstavljaju apostole. Raznobojnost konja predstavlja raznolikost milosti koju posjeduju. Tekst koji nas zanima glasi:

²⁶ Usp. A. A u g u s t i n, *De cons. evang.*, 1, 7, 10. Osim što evanđeliste naziva četveroprezima, Augustin navodi i da se odlučio napisati cijelo ovo djelo protiv onih koji su napadali istinitost i vjerodostojnost četvorice evanđelista i njihovo svjedočanstvo o Gospodinu.

Jedni su riđi u mučeništvu, drugi tamni i crni (*obscuri et nigri*) i oni spoznaju Kristova otajstva, o kojima se kaže u psalmima: Pod nogama oblaci mu mračni (*Ps* 18, 10). I: Ogrnu se mrakom kao koprenom (*Ps* 18, 12) (doslovno: Postavio je tamu sebi za sklonište). Treći su bijeli po djevičanskoj milosti; četvrti su šareni i snažni, budući da imaju milost liječenja i različitih kreposti.²⁷

Očita je podudarnost Jeronimova i Marulova tumačenja boje konja, što nas navodi na nedvojben zaključak da se Marulić, kao dobar Jeronimov poznavatelj, poslužio tim Jeronimovim komentarom za svoje tumačenje likova evanđelista. Riđi konji dakle predstavljaju mučenike, crni one koji spoznaju otajstva Kristova, bijeli djevičanstvo, šareni raznolikost milosti.

	Jeronim	Marulić
konji	<i>In Zachariam</i>	<i>De humilitate</i>
rufi	in martyrio	martyrio
obscuri et nigri	Christi mysteria cognoscentes	obscura Scripturarum interpretantes
albi	gratia virginali	munditiem profitentes castitatis
vari (et fortes)	gratia curationum diversarumque virtutum	diversitate spiritalium bonorum praediti

Osim podudarnosti u značenju boja, podudarno je i to što obojica tumače četveproprege kao evanđelja / evanđeliste, a konje kao apostole. Evo tekstova s dotičnih mjesta iz navedenih odlomaka:

Jeronim	Marulić
<i>... quatuor quadrigas, in quibus sunt equi rufi et nigri, et albi, et varii, ac fortes, quatuor Evangelia intelligenda et equos apostolos, per diversitatem colorum diversas gratias possidentes: quorum alii rufi sint in martyrio...</i> ²⁸	<i>Ubique enim vulgatum est Evangelium per apostolos apostolico-sque viros. Quorum illi rufi fuere martyrio...</i> ²⁹

Jeronim slično tumačenje daje i u komentaru uz Knjigu proroka Izaije, u kojoj je riječ o apokaliptičkom jahaču i onima koji ga slijede, te veli ovako: »I slijedahu ga konji različitih boja, ili crveni poradi mučeništva (*vel in martyrio rubri*) ili čilaši u letu, ili šareni po krepostima (*varii in virtutibus*) ili bijeli u djevičanstvu (*candidi*)

²⁷ Jeronim, *Commentaria in Zachariam*, I., PL 25, 1454.

²⁸ Jeronim, *ibidem*.

²⁹ *De humilitate*, 193/539-40.

in virginitate).³⁰ Premda s određenim razlikama od teksta do teksta, Jeronim je ipak vrlo dosljedan u svojim tumačenjima konjskih boja, koje za nj imaju konkretna alegorijska značenja.

Zaključak

Nakon detaljne usporedbe mjesta u *De humilitate* u kojima Marulić vidi proročansku naznaku četvorice evanđelista s tekstovima autora iz kršćanske starine koji su pisali o istoj temi, sa sigurnošću se može ustvrditi da je Marulić slijedio tumačenja svetog Jeronima. Sličnost je vrlo očita i u prvom slučaju, u kojem se služi Ezekijelovim proročanstvom četiriju životinja, kao i u drugom, u kojem tumači viđenje proroka Zaharije o četveroprezima. Budući da je pouzdano kako je Marulić poznao Jeronimova djela i posjedovao ih u svojoj biblioteci, bez imalo se dvoumljenja može ustvrditi da je slijedio Jeronima. Premda Marulić nema potrebu doslovno prepisivati Jeronimov tekst, jer ima svoj vlastiti cilj i nakanu pisanja, kao i autorsku slobodu stila, ključne riječi i ideje su im iste, čime se i u ovom primjeru potvrđuje egzegetsko-teološki utjecaj Jeronima Dalmatinca na Marula Splitsanina.

³⁰ Jeronim, *Commentaria in Isaiam*, PL 24, 671.